

תָּקֵדָם - תקאדום

תוצאות החינוך הבלתי פורמלי בחברה הערבית בתכנית
החומש (ה-י"ב)

יועצי המחקר:
ד"ר יסמין ברזילי-שחם
ד"ר אחמד בדראן

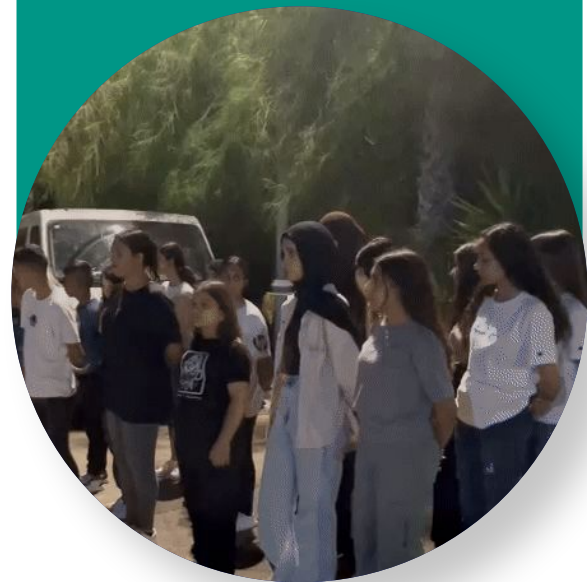
ד"ר דביר מצרי
האגף להערכת תכניות, ראמ"ה
ספטמבר 2024, תשרי התשפ"ד

"אם תהיה **תחושת שייכות**, במקום לגדוע עץ - האדם ייטע עץ.
במקום לזרוק נייר ברחוב - הוא ינקה.
אם הוא ירגיש **שייך למדינה** - הוא ירצה **להשפיע**,
להתקדם ולקבל בה תפקידים לגיטימיים.

יש זיקה ישירה בין העיסוק **בערכים**, בשאלות
של **זהות, שייכות ומנהיגות** - ובין סיכוייו של
בוגר להשתלב באקדמיה, בתעסוקה ובחברה כולה.
זה **מחזק את האישיות** שלו ומסייע לבנות אדם **עצמאי**.
בשטח הוא מופעל, רוכש **ביטחון עצמי** ומקבל **אחריות**.
הוא מקבל הזדמנות גם **לפגוש את האחר**.

**אני חושב שכל תלמיד שמגיע אלינו,
אנחנו מצילים אותו מתופעת האלימות."**

[ממונה תחום, משרד החינוך]

(19% יסודי, 53% חט"ב ו-28% תיכון)

3,218

משתתפים
בתכניות החינוך
הבלתי פורמלי

(33% יסודי, 38% חט"ב ו-29% תיכון)

983

בקבוצת השוואה
(שלא השתתפו בפעילות
בלתי פורמלית)

[השתתפות בפעילות בלתי פורמלי נמדדה באמצעות השאלה: האם בשנתיים האחרונות
השתתפת בפעילויות של ארגוני נוער או תכניות מנהיגות (למשל, צופי בתי ספר, מדריכים
צעירים, הצופים הערבים, מכוני מנהיגות, אג'יק ועוד)

לא בוצע חישוב משקולות לתקנון
ממצאים ע"פ שלב חינוך

4201 תלמידים

במדגם ארצי של מערכת החינוך
הערבית, השיבו לשאלון ייעודי
למידת מנהיגות ושייכות
באביב-קיץ תשפ"ד

ממצאי תשפ"ד

59% חניכי בלתי פורמלי

54% קבוצת השוואה (ללא)

***הבדל מובהק

מדד מסכם
מנהיגות

66% חניכי בלתי פורמלי

53% קבוצת השוואה (ללא)

***הבדל מובהק

מדד מסכם
שייכות

מדד התוצאה

% המשתתפים בתוכניות החינוך הבלתי-פורמלי אשר רכשו כישורי מנהיגות וחשים שייכות לחברה הישראלית, ביחס לקבוצת השוואה

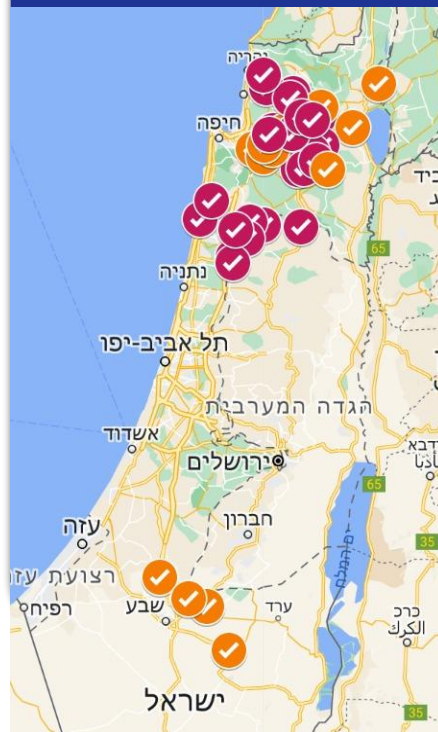
קישור למסמך החומש

המחקר האיכותני

יוני- אוגוסט 2024

97 מרואיינים

חניכים מכל קצות הארץ
נפגשו בסמינרים ארציים

8 ראיונות גישוש

ראיונות מקדימים עם
בעלי תפקידי מפתח

7 ביקורים ותצפיות

סמינרי קיץ ארציים:
של"ח, צופים ערביים,
הנוער העובד, בית"ר,
קיץ מד"צים.

16 קבוצות מיקוד

חניכים (7), מדריכים (5),
הורים (1), מורי של"ח (1)
רכזים (2).

10 ראיונות

רכזי התנדבות, רכזים
פדגוגיים, מנכ"לי
תכניות, מנהלי
סמינרים, מפקחי חינוך
חברתי ומדריכים.

עולם האלף בית

ה

הנהגה
חזק
חיד

מ

מחמם
מחצית
מחנה

נ

נמקס
נעה
נבחר

נעם
נעים

ס

סלילה
סרטי

א

אור
אור
אור
אור

אחריות
כלפי
החברה

המידה בה צעירים מעורבים באופן פעיל בנעשה בקהילה, מרגישים מחויבות ופועלים למען מטרות חברתיות משותפות ושינוי חברתי חיובי.

כישורי
הובלה
ומנהיגות

המידה בה צעירים ניחנים במיומנויות המאפשרות ותומכות ביכולתם להשיג את מטרותיהם האישיות והקהילתיות.

תפיסה
עצמית
חיובית

המידה בה צעירים מאמינים ביכולותיהם, משדרים ביטחון עצמי ומוכנים להתמודד עם אתגרים

מנהיגות

נמדדה על פי המסגרת המושגית למדידת מנהיגות ושייכות שפותחה על ידי ראמ"ה ובשיתוף מובילי התנועות, על בסיס מחקר עדכני בתחום

מנהיגות

אחריות כלפי החברה

- אני מרגיש אחריות שהמקום שבו אני גר יהיה מקום טוב לחיות בו
- כיצד אני נוהג כשאני רואה משהו לא תקין בסביבתי
- כיצד אני נוהג כשדנים בסביבתי על נושאים חברתיים

61%

השוואה 53%

***הבדל מובהק

כישורי הובלה ומנהיגות

- אני יודע איך לשכנע אחרים לעשות את מה שנכון לדעתי לעשות
- אני אומר לאנשים את דעתי גם אם זה לא מוצא חן בעיניהם
- אני יודע מה אנשים מרגישים גם בלי שהם אומרים לי

47%

השוואה 45%

תפיסה עצמית חיובית

- אני מרגיש שיש לי במה להתגאות
- מול קשיים אני נשאר רגוע כי אני סומך על היכולת שלי
- אני מסוגל להציב לעצמי יעדים ומטרות

70%

השוואה 68%

*הבדל מובהק

נמצא הבדל מובהק בהיבטי אחריות כלפי החברה וגם בתפישה עצמית חיובית, לטובת משתתפים בפעילות בלתי פורמלית בהשוואה לחבריהם. לעומת זאת לא נמצא הבדל מובהק בכישורי ההובלה והמנהיגות

يحتاجه الطفل ، انسان بالغ يؤمن به

כל מה שילד צריך זה
מבוגר אחד שיאמין בו

שייכות

נמדדה אף היא על פי המסגרת המושגית שפותחה בשיתוף עם מובילי התנועות ועל בסיס מחקר עדכני בתחום על ידי ראמ"ה (תשפ"ד, לשים קישור למסמך)

שייכות

החברה הישראלית

-
-
-
-

50%

השוואה 34%

***הבדל מובהק

אני מרגיש חלק מהחברה הישראלית
אני מרגיש גאווה כלפי הישגים בחברה הישראלית
השיוך שלי לחברה הישראלית משמעותי עבורי
חשוב לי לפעול למען החברה הישראלית

היישוב והקהילה המקומית

-
-
-
-

71%

השוואה 63%

***הבדל מובהק

אני מרגיש חלק מהקהילה שלי
אני מרגיש גאווה כלפי הישגים בקהילה שלי
השיוך שלי לקהילה המקומית משמעותי עבורי
חשוב לי לפעול למען הקהילה שלי

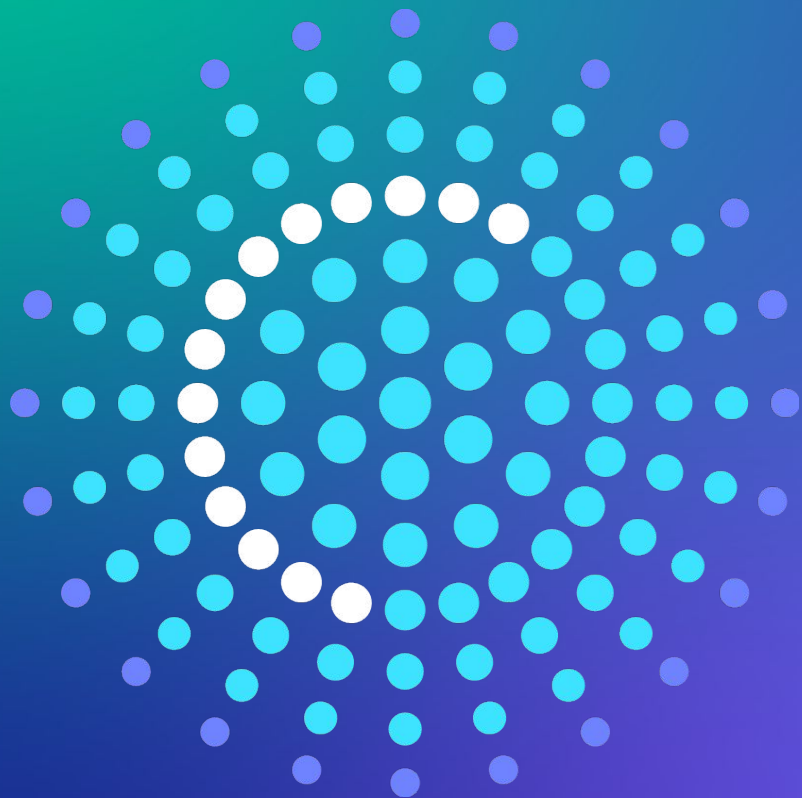
מסגרת החינוך הבלתי פורמלית

-
-
-
-

77%

אני מרגיש חלק מהקבוצה שלי
אני מרגיש גאווה כלפי הישגים של חברי הקבוצה שלי
השיוך שלי לקבוצת החינוך הבלתי פורמלית משמעותי עבורי
חשוב לי לפעול למען הקבוצה שלי

חניכי החינוך הבלתי פורמלי חווים
שייכות גבוהה יותר לקהילתם
ולחברה הישראלית בכללותה,
בהשוואה לחבריהם שאינם בחינוך
הבלתי פורמלי.

מתחילים ממקום דומה אך מתפתחים אחרת

איך נראים הממצאים בשכבות הגיל השונות?

שייכות:

לחברה הישראלית

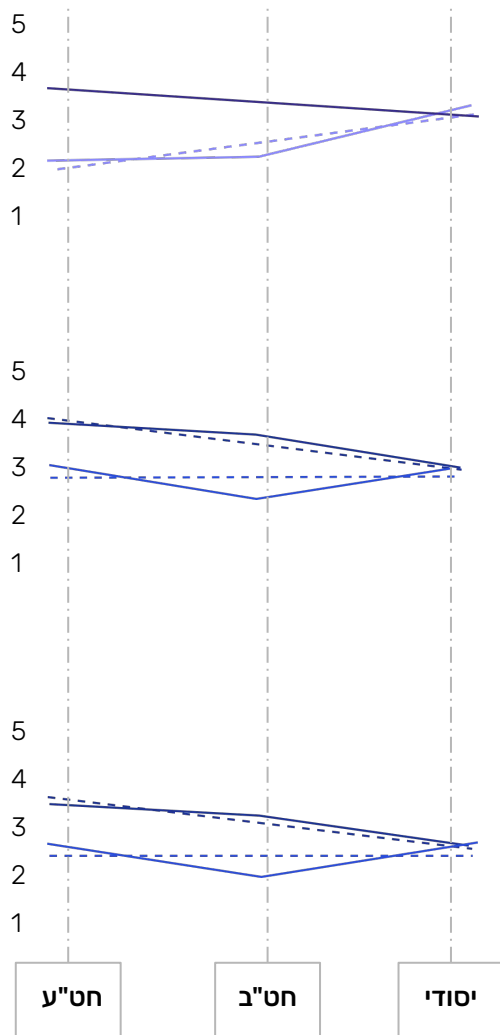
שייכות:

ליישוב והקהילה המקומית

מנהיגות:

אחריות כלפי החברה

מתחילים ממקום דומה אך מתפתחים אחרת

במדדי שייכות לקהילה ולחברה הישראלית, וגם במדד אחריות כלפי החברה (מנהיגות), מצאנו שנקודת הפתיחה של הילדים הצעירים - דומה, אך בהמשך הדרך, המשתתפים במסגרות החינוך הבלתי פורמלי "פותחים פער" לחיוב ומדווחים על רמות גבוהות יותר של שייכות ומנהיגות, בהשוואה לחבריהם שלא השתתפו.

דפוס זה **לא** נמצא, בשלב זה, לגבי מדדי התפיסה העצמית החיובית וכישורי ההובלה והמנהיגות.

הערה: אלו ממצאים ממחקר חתר המשווה בין קבוצות גיל, ולא מחקר שעוקב אחר אותם ילדים לאורך 6 שנים

מקרא

- החינוך הבלתי פורמלי
- קבוצת ההשוואה

מה עומד מאחורי המספרים?

מעט מהדברים ששמענו בשטח ודגשים לגבי "מה עובד"

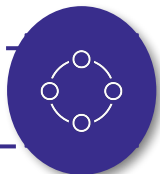
כדי לגבש את הזהות שלי, אני צריך להדהד אותה מול זהויות של אחרים

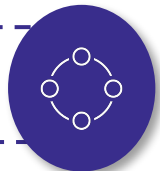
כשאני מתנסה ומנסה - אני יוזם, אכפת לי, רוצה להשפיע

יש הרבה דברים קשים בחברה שלנו... אני וחבריי רוצים להתמודד "אחרת"

כולם צריכים לדחוף ביחד

כולם צריכים "מבוגר אחראי" בסביבה

כדי לגבש את הזהות שלי, אני צריך להדהד אותה מול זהויות של אחרים

תסתכל, הדגל מונף! בכל מחנה צריך להיות מונף.
איך מתייחסים לזה? לפעמים יש תלמידים שבאים כנגדנו ושואלים שאלות.
זה חלק מהגמישות, ביחס שלנו עם התלמידים.
זה מייצר דיבור על הדברים הללו.

מורה של"ח בסמינר

"כשהם משחקים בפלייסטיישן הם משתמשים הרבה **בשפה שהיא לא ערבית** וכאן מדברים ביניהם ערבית בניבים שונים. הסמינר עוזר להם להשתמש בשפה הערבית הצחה הנכונה..

הורה לחניך, ביקור בסמינר מש"צים

זה הזדמנות ייחודית. **הכרתי תלמידים ותלמידות מיישובים אחרים**, זה איחד בין יישובים ערבים מאזורים שונים. הסמינר איחד את כל המולדת הערבית

חניכה (בת 17.5) סמינר מש"צים

"בכפר יש חמולות... והמפגש שלהם ביחד ... **הם נפגשים אחד עם השני וכבר לא נותנים כזה משקל גדול לשיוך החמולתי** ... אז ההורים נהיים קרובים אחד לשני, יש אינטראקציה. וגם העסקים התחילו להצליח ביישובים שלנו... בהתחלה היה יחס חשדני ... **היום הם מתנהגים כמו משפחה.**"

מדריכה (21) סמינר תנועת נוער

אחת ממטרות הסמינר זה שילמדו שיש אנשים שונים מאיתנו. שהבן שלי ייחשף לגיוון הזה. אני הייתי באוניברסיטה וכל קבוצה הייתה לבד, לא רק ערבים ויהודים אלא גם גליל, משולש, נצרת וכך הלאה.

הורה לחניך, ביקור בסמינר מש"צים

אינטראקציה משמעותית עם ה"אחר" בסביבה בטוחה ומובנית - מייצרת תפישות זהות ושייכות מורכבות ומודעות

כשאני מתנסה ומנסה - אני יוזם, אכפת לי, רוצה להשפיע

אנחנו מוכנים תמיד לעזור ולעשות שינוי, יש דברים רבים שביכולתנו לשנות.

חניכה (15), מדצים

בישובים יש הרבה יוזמות ופעילויות שעושים.
הפעילויות מבוססות על יוזמות שבאות מתוך הקבוצה.

רכזת מדצים

צריך יותר לחזק את הביטחון העצמי ואת האומץ שלהם לדבר. אני צריכה לתת להם תמיכה. למשל לקחת אותם לכנסת. הייתי רוצה לשנות את הדימוי העצמי שלהם, לראות דיון בכנסת זה יעזור להם להשתחרר. אין כזה דבר שמישהו מתחיל כמתנדב ואחרי 3-4 חודשים נשאר אותו דבר. כל אחד מהם עובר שינוי משמעותי.

רכזת התנדבות, תנועת נוער

יש תלמידים שלא אוהבים ללכת לבית הספר. זו מסגרת פורמלית. כאן זה לא פורמלי. יש משהו כיפי, מגיעים כי אוהבים להגיע. רואים שאפשר ללמוד איך להיות מנהיג, איך להיות עם ביטחון עצמי, איך להיות דוגמא ולתת השראה לילדים אחרים. איך להתנהג במצבים של משבר. בית הספר דואג יותר לעתיד שלנו בלהצליח בלימודים. אבל איך אני אצליח אם אין לי ביטחון עצמי? אם לא יודע איך להתגבר על בעיות ואתגרים? בבית הספר מתרחקים מבעיות.

חניך (15), תנועת נוער

אני מתייחס למדצים כאילו שהם טובים יותר, גם מבחינה ערכית. יש פה נערים ונערות מ-4 ישובים. הם "המגזר הבדואי"!

יש סטריאוטיפים שליילים על הערבים ועל הבדואים. סוגיות הייצוג חשובה. אני אומר להם: "איפה שאתם תהיו אתם צריכים להשאר מוניטין טוב. זה טוב לכם ברמה האישית וגם לשוב ולמגזר הבדואי.

מנהל סמינר מד"צים

מרחב הזדמנויות להתנסות בטוחה ומגוונת בנוכחות מבוגר אחראי המאפשרים חוויה מעצימה ותחושת מסוגלות מנהיגותית. הגיוון והחיבורים הנדרשים - מעבר למוכר והנוח

יש הרבה דברים קשים בחברה שלנו... אני וחבריי רוצים להתמודד "אחרת"

יש הרבה יוזמות שאנחנו עושים בתחומים של אלימות... אספתי תלמידים שרוצים לשנות. עברנו יחד תהליך הכשרה. פנינו לגופים שונים גם מבחינה דתית אימאמים, לגייס את הדת.. היו מתנדבים מהחברה, ממשרדי ממשלה, מהמשטרה באו ונתנו, ממד"א, ... **למדו על זה מכל הזוויות.**

מדריך (36) סמינר מד"צים

שני ילדים הלכו מכות. והחלטתי לא לשלוח אותם הביתה. כי אפרופו הענין של חמולות: אם אחזיר אותם עכשיו הביתה הם יכולים לקחת את זה חזרה לישוב שלהם ואני לא שולט בזה. **פה אני יכול לשלוט בזה לעשות איתם שינוי, לעבוד איתם.**

מנהל סמינר מד"צים

החינוך הבלתי פורמלי הוא משלים את החינוך הפורמלי. אנחנו נתקלים במלא **סיפורים קשים**, ריבים בין חמולות, סמים, אנשים לא דיברו עשרות שנים, ואנחנו הצלחנו לחבר בין חניכים בתנועה שלנו. **הצלחנו לחבר את החניכים אחד לשני**

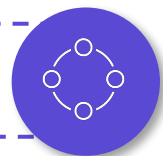
רכזת, תנועת נוער

יש הרבה דברים קשים בחברה שלנו. אירועי ירי, דקירה. **הדבר הכי בוער להתמודד זה עם כל נושא הרצח בחברה הערבית.** יש דברים שאנחנו כן יכולים להשפיע ויש דברים שאנחנו לא. למשל נושא השפעת העישון ולהרחיק ילדים ונוער מעישון אנחנו יכולים להשפיע...לגבי רצח זה קשה, **הרעיון הוא שנפתור את הבעיות. נתמודד איתן.** לא כמו איך שהמבוגרים חושבים.

חניך (16) סמינר מד"צים

במרחב בטוח, עם דמויות מודל מלוות וקבועות, יש מקום להכיר באמת וגם לעבוד על דברים קשים: פחד, שנאה, חוסר שייכות, ועל האלימות הקשורה ברגשות אלה.

כולם צריכים לדחוף ביחד

שנים שאני מעלה את הנושא הכספי. **חשוב שיהיה תגמול ודירוג מתאים.** מ-2017 אני באותו תפקיד. אין קידום בתפקיד.

מדריכה (32), מדצים

עשו לנו הורדה מהסכום שהיה מוקצב בהתחלה ואחרי זה הורידו עוד 15 אחוז. הורידו כמעט 50 אחוז מהתקציב ואנחנו בונים תכנית לכל השנה, אני לא יכולה להגיד פתאום **שאין מחנה קיץ**

רכזת תנועת נוער

יש חשיבות גדולה **לקשור בין הפורמלי והבלתי פורמלי.** תוכנית 922 התחילה את ההתפתחות של המקום והמיוחד של החינוך הבלתי פורמלי, **עכשיו צריך לחבר ביניהם.**

מפקחת חינוך בלתי פורמלי

צריך לפתוח יותר את המרחב בפני ההורים. שיראו מה ילדיהם מקבלים ... **צריך לקשר בין מה שקורה בפעילויות לבין ההורים** ... כדי לעבוד עם בני הנוער צריך גם לעבוד עם ההורים

מנהל סמינר מד"צים

צריך תמיכה ועזרה. תקציבית, מורלית. **לבד אי אפשר - צריך יותר כח.** שיתוף פעולה בין מנהל מחלקת נוער, מנהלי בתי ספר, ועם כל מי שעובד עם נוער

מדריכה (20), תנועת נוער

התמדה ומניעת נשירה בחינוך הבלתי פורמלי דורשת שילוב זרועות ונכונות של גורמים רבים

כולם צריכים "מבוגר אחראי" בסביבה

אנחנו משתתפים, אבל בלי לינה. זה קשה, זה מעייף, גם לחניכים וגם למדריכים. אנחנו יוצאים ב 6 וחצי בערב אז אנחנו מפסידים את הפעילויות של הערב שממשיכות עד 11 בלילה.

רכזת מד"צים

יש אמון. אנחנו פסיכולוגים, לא רק מדריכים. אנחנו עובדים סוציאליים גם. **אנחנו המבוגר שרוצים שיאמין בילד.** יש מקרים קשים מאוד שאנחנו יודעים עליהם ואחרים בכלל לא שמעו על זה. אני עבדתי בחינוך הפורמלי אבל ממש לא היה לי נוח לעבוד שם. הרגשתי שהיה לי מנהל שלא נתן לי להתפתח.

מנהל סמינר מד"צים

"**ההורים** התלבטו בגלל המצב הבטחוני ... אני מדווחת להם מה קורה כל יום, בכל שלב בסמינר. הם יודעים מה אנחנו עושים, הם סומכים עלינו. וכל זה בא אחרי תהליך הכנה. הכנתי אותם. **ביקרתי אצל כל אחד בבית,** הסברתי להם."

מדריכה (21), תנועת נוער

אנחנו עובדים עם הילדים במשך 12 חודשים. לוקחים את החומרים, הסילבוס, תוכנית הלימודים אבל יש דברים שאנחנו לא משתמשים בהם. לפעמים אנחנו נתקלים בבעיה למצוא **פעילות חלופית שתתאים לנו.** הדבר קשה ודורש מאמץ רב. **וצריך המון הכנה ועבודה.**

מדריכה (24), מדצ"ים

לפעמים יש **קושי מזה שאני לא נחשבת בת היישוב.** אני התחתנתי והגעתי לגור כאן, אז ראיתי בהתחלה שזה השפיע על איך שקיבלו אותי.

מדריכה (21), תנועת נוער

כאשר מובילים במסגרות הבלתי פורמליות שייכים: בני המקום, קבועים, מקובלים וזוכים באמון הקהילה, ניתן להתגבר על חסמים, תרבותיים ומסורתיים הקשורים בפעילות "לא שגרתית"